

Wojciech Święch

(Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego)

Kwestia mniejszości węgierskiej w komunistycznej Czechosłowacji The question of Hungarian minority in Communist Czechoslovakia

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest wykazanie, iż stosunki między Słowakami i węgierską mniejszością były traktowane instrumentalnie przez komunistyczne władze Czechosłowacji. W latach 1948-1989, pomimo oficjalnej propagandy, obie społeczności nie współżyły harmonijnie. Doszło raczej do pogłębienia wzajemnej nieufności.

Słowa kluczowe: węgierska mniejszość, Czechosłowacja, reżim komunistyczny, sytuacja prawna.

Abstract

The aim of the article is to show that the relations between Slovaks and the Hungarian minority were treated instrumentally by the communist government of Czechoslovakia. In the years 1948-1989, despite the official propaganda, the both communities didn't live together in harmony. 41 years of communist rule in Czechoslovakia deepened mutual distrust between both nations.

Keywords: Hungarian minority, Czechoslovakia, communist regime, legal position.

Po zakończeniu II wojny światowej władze Czechosłowacji przystąpiły do realizacji idei budowy narodowego państwa Czechów i Słowaków. Powołując się na zasadę kolektywnej winy rząd zamierzał pozbyć się niesłowiańskich mniejszości, czemu miały służyć dekrety Edvarda Beneša¹. Po wysiedleniu Niemców, Węgrzy stali się najliczniejszą mniejszością w kraju. Zamieszkiwali oni przede wszystkim południe oraz wschód Słowacji². Rząd w Pradze miał negatywny stosunek wobec madziarskiej społeczności, którą oskarżano o współdziałanie w rozbiciu wspólnego państwa Czechów i Słowaków. W związku z powyższym Węgrów pozbawiano m.in. czechosłowackiego obywatelstwa, przymusowo wysyłano ich także do pracy w Czechach czy poddawano resłowakizacji. Masowo przesiedlano również madziarskie rodziny na czeskie pogranicze wyludnione po deportacji sudeckich Niemców³. Jednak z powodu niewystarczającego poparcia z zagranicy, w kwestii Węgrów nie podjęto tak radykalnych kroków, jak wobec mniejszości niemieckiej⁴.

Po dojściu komunistów do władzy w 1948 roku sytuacja mniejszości węgierskiej poprawiła się, ale nie oznacza to wcale, że doszło do zasadniczego zbliżenia pomiędzy Madziarami a Słowakami. Nowy system nie sprzyjał raczej rzeczowej dyskusji na temat wspólnej historii, a tym bardziej wydarzeń, które miały miejsce zaraz po II wojnie światowej. Sporne kwestie pomijano milczeniem, jedynie w latach 60. przez krótki okres otwarcie mówiło się o problemach we współżyciu słowacko-węgierskim. Potem znowu udawano, że wszystko jest w porządku, a obywatele różnych narodowości żyją w socjalistycznej ojczyźnie zgodnie i bezkonfliktowo.

Bez wątpienia lewica podchodziła z pewną nieufnością do Słowaków, gdyż w roku 1946 społeczeństwo wybierało parlamentarzystów, a jak pisze Ján Bobák „więcej jak 60% głosów na Słowacji dla Partii Demokratycznej w ostatecznym rezultacie oznaczało, że słowacki wyborca w wyborach parlamentarnych odrzucił marksizm i czechosłowakizm [...]”⁵. Taka postawa narodu

---

¹ M. Londák, *Od lidové demokracie po pád komunistického režimu (1945-1989)*, [w:] F. Honzák, V. Jaksicsová, M. Londák (red.), *Dějiny Slovenska v datech*, Libri, Slovart, Praha - Bratislava 2008, s. 472.

² K. Kaplan, *Kořeny československé reformy 1968 III., IV.*, Doplněk, Brno 2002, s. 27.

³ D. Kováč, *Dějiny Slovenska*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2011, s. 236.

⁴ R. Petráš, *Menšiny v komunistickém Československu. Právní a faktické postavení národnostních menšin v českých zemích v letech 1948-1970*, VIP Books, Praha 3007, s. 100.

⁵ Cytat za: J. Bobák, *Maďarská otázka v Česko-Slovensku 1944-1948*, Matica slovenská, Martin 1996, s. 58. (tłumaczenie własne z języka słowackiego).

słowackiego musiała wśród komunistów, którzy opierali się na poglądach centralistycznych, budzić poczucie poważnego zagrożenia. Jak twierdzi Juraj Zvara, Komunistyczna Partia Czechosłowacji już w 1947 roku rozpoczęła walkę o poprawę położenia mniejszości madziarskiej, co było związane m.in. ze zmianami politycznymi na Węgrzech i naciskami tamtejszych komunistów. Historyk ten próbuje również przekonać, iż za rozdmuchanie antywęgierskiego nacjonalizmu odpowiedzialna była Partia Demokratyczna, dokonująca w latach 1945-46 szowinistycznych prześladowań⁶. Jednak należy przypuszczać, że KPCz poprzez takie opinie dążyła do pewnego zdjęcia z siebie odpowiedzialności za powojenne wydarzenia.

Zaraz po komunistycznym przewrocie nowa władza nie miała jeszcze jasnego programu wobec problemu mniejszości węgierskiej. Przygotowano nawet listę Madziarów, których planowano wysiedlić z południowej Słowacji do innego województwa. Represyjne zarządzenia miały dotknąć osoby narodowości madziarskiej, mogące być zainteresowane kluczowymi miejscami w sferze gospodarczej, a postępowanie takie motywowano względami bezpieczeństwa państwowego⁷. Jednak podobne represje dotknęły w tym czasie szersze warstwy społeczeństwa słowackiego. Komuniści chcieli się też wciąż pozbyć Węgrów, którzy nie mogli dostać czechosłowackiego obywatelstwa z powodu np. wojennych przewinień, wyroku sądów ludowych.

W marcu 1948 roku władze zdecydowały o konfiskacie ziemi Węgrów przesiedlonych ze Słowacji do Czech w ramach naboru siły roboczej. Jednocześnie uchwalono, iż Madziarzy, którzy zdecydują się pozostać na ziemiach czeskich otrzymają obywatelstwo oraz rekompensatę za utracone mienie⁸. Gdy stało się jasne, że Madziarzy uzyskają prawa mniejszości, na Słowacji dało się zauważyć panikę między kolonistami oraz przesiedleńcami, którzy obawiali się powrotu Węgrów z Czech i w konsekwencji konieczności zwrotu zajętego wcześniej majątku⁹.

Jednak już zaraz po przewrocie lutowym Węgrzy zaczęli samowolnie powracać do dawnych miejsc zamieszkania. Wywołało to dodatkowe napięcia, gdyż zdaniem Šutaja „*akcja naboru siły roboczej do Czech z szeregów osób madziarskiej narodowości i ich powrót na południe Słowacji przyniósł wiele niepokoju i cierpień zarówno dla powracających jak i tych, którzy byli osiedleni na ich majątkach*”¹⁰. Ważną rolę zdaniem Słowaków w całym tym procesie odgrywali węgierscy dyplomaci w Pradze, którzy nawoływali swoich rodaków do powrotu w rodzinne strony¹¹. Jednak ci Madziarzy, którzy do początku drugiej połowy listopada samowolnie powracali z prac w Czechach byli odstawiani z powrotem na miejsce, potem bezpieka dostała przykaz, aby tego typu środek stosować tylko wobec osób, dopuszczających się gwałtu na osadnikach.

Było to zapewne związane z tym, że czechosłowacki rząd od jesieni 1948 roku zaczął przywracać obywatelstwo osobom narodowości węgierskiej, ale musiały one wcześniej złożyć ślub wierności. Węgrzy nie zyskiwali w ten sposób prawa do zwrotu skonfiskowanych rzeczy czy też nawet odszkodowania. Zdarzały się mimo to przypadki oddawania majątków, lecz dotyczyło to drobnych rolników i resłowakizantów¹². Trzeba wspomnieć, że w pierwszym półroczu po zdobyciu władzy komuniści niechętnie patrzyli na spontaniczny powrót Madziarów. Problemy z tym związane komplikowały bowiem negocjacje z południowym sąsiadem na temat dokończenia rozpoczętej po wojnie wymiany ludności. Słowacka strona chciała pozbawić majątków ziemskich bogatych Węgrów, co zachęciłoby najsłabsze warstwy Słowaków do powrotu do starej ojczyzny. Zorganizowany powrót madziarskiej ludności z Czech rozpoczął się dopiero w styczniu 1949 roku i był połączony z akcją przesiedlania ze Słowacji ich rodaków, którzy z klasowego bądź ideowego punktu widzenia nie odpowiadali nowej władzy. W ten sposób rząd chciał stworzyć warunki dla osób powracających z naboru i jednocześnie wywołać antagonizm klasowy¹³. Po objęciu władzy czechosłowaccy komuniści musieli zająć stanowisko także wobec innych akcji wymierzonych przeciwko węgierskiej ludności.

⁶ J. Zvara, *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945*, Epocha, Bratislava 1969, s.70-71, 79-81.

⁷ Š. Šutaj, *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945-1948*, Veda, Bratislava 1993, s. 132.

⁸ J. Bobák, *op.cit.*, s. 137.

⁹ Š. Šutaj, *Maďarská menšina na Slovensku v 20. storočí*, Kalligram, Bratislava 2012, s. 180.

¹⁰ Cytat za: Š. Šutaj, *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch...*, *op.cit.*, s. 148.

¹¹ J. Bobák, *op.cit.*, s. 137.

¹² Š. Šutaj, *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch...*, *op.cit.*, s. 137, 147-148.

¹³ *Ibidem*, s. 138, 148-149.

Budziły one wiele kontrowersji. Węgrzy zajęli wyczekujące stanowisko. Nie bojąc się już wysiedleń duża część Madziarów nie przychodziła już na kursy i otwarcie wystąpiła przeciwko resłowakizacji.

W 1948 roku stosunki między Czechosłowacją a Węgrami były napięte, gdyż Budapeszt otwarcie występował przeciwko komunistom, kierującym antymadziarską polityką. Matyás Rákosi w liście do Józefa Stalina stwierdził nawet, że w Komunistycznej Partii Słowacji (KPS) jest skrajnie nacjonalistyczna frakcja¹⁴. Mimo to słowacy towarzysze pod koniec roku stwierdzili, iż „[...]*od polityki resłowakizacji i jej wyników partia na razie nie zamierzała rozpocząć odwrotu*”¹⁵. Specjalna Komisja KPS stwierdziła nawet, że należy „*nie dopuścić, aby resłowakizanci na południu Słowacji byli ponownie poddani naciskowi >>madziarskiego wpływu, propagandy i wychowania<<*”¹⁶. Jeszcze na początku 1950 roku jeden ze słowackich komunistów przekonywał, że akcja, która miała na celu powrót zmadziaryzowanych Słowaków do korzeni, była właściwa i nie stała w sprzeczności z marksistowską koncepcją rozwiązania kwestii narodowej¹⁷.

Z drugiej strony już w 1948 roku zdecydowano o przywróceniu legitymacji partyjnych osobom pochodzenia madziarskiego, ale nowych członków z szeregów tej narodowości przyjmowano dopiero od 1950 roku. Przy Komitecie Centralnym KPS powstała Węgierska Komisja w składzie: Štefan Fárby, Ján Kugler, Štefan Major, Július Lőrincz i František Rabay¹⁸. Część w/w komunistów regularnie informowała Rákosiego o stanie i postępach w rozwiązywaniu kwestii madziarskiej, co ten ostatni wykorzystywał do nacisków w Pradze¹⁹. Zadaniem komisji było pomóc partii w budowaniu kulturalnego życia Madziarów w Czechosłowacji. Planowano to osiągnąć poprzez wydawanie węgierskojęzycznej gazety, założenie kulturalnego stowarzyszenia oraz powołanie madziarskiego szkolnictwa. Członkowie tego ciała odegrali też ważną rolę przy rewizji spisu osób, którym władze nie zamierzały przyznać obywatelstwa czechosłowackiego z powodu ich działalności podczas II wojny światowej. Dotyczyło to prawie 5 tysięcy rodzin, ale po interwencji komunistów z wyżej wymienionej komisji tą liczbę zredukowano do 1,5 tysiąca. Madziarzy uzyskali również miejsca w strukturach państwa oraz partii²⁰.

Od grudnia 1948 roku KC KPS zaczął wydawać tygodnik w języku węgierskim „Új Szó”, który już od maja następnego roku stał się dziennikiem. Miał on zawierać wiadomości polityczne i gospodarcze, ale jego zadaniem było również przedstawianie zasad polityki narodowościowej KPCZ²¹. W tym samym roku po raz pierwszy od zakończenia II wojny światowej otwarto w szkołach klasy z wykładowym językiem węgierskim. W roku szkolnym 1950/51 w szkołach podstawowych i średnich w swoim ojczystym języku uczyło się już ponad 50 tysięcy Madziarów²².

Węgierskie interesy w Czechosłowacji miało reprezentować przede wszystkim kulturalne stowarzyszenie CSEMADOK (Kulturalne Stowarzyszenie Węgierskich Robotników w Czechosłowacji) powołane w marcu 1949 roku. Znalazło się ono pod przemożnym wpływem komunistów. W statucie tej organizacji zaznaczono także, iż ma ona „*pielęgnować i wzmacniać świadomość współpracy obywateli węgierskiej narodowości z ludem Czechosłowacji, jak też wierności i lojalności wobec Republiki Czechosłowackiej [...]*” oraz „*krytykować przejawy szowinizmu, rewizjonizmu, usunąć nacjonalistyczną nietolerancję [...]*”²³.

Od samego początku CSEMADOK musiał walczyć z dwiema przeszkodami: przede wszystkim z niezrozumieniem i przeżytkami słowackiego nacjonalizmu. Część ludzi odradzała

¹⁴ S. Gabzdilová-Olejníková, *Mad'arská menšina na Slovensku v dobe vrcholiaceho stalinizmu*, [w:] J. Šutajová, M. Ďurková (red.), *Mad'arská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (identita a politika II)*, Universum, Prešov 2008, s. 177.

¹⁵ Cytat za: J. Zvara, *op.cit.*, s.82 (tłumaczenie własne z języka słowackiego).

¹⁶ Cytat za: J. Zvara, *op.cit.*, s.84 (tłumaczenie własne z języka słowackiego).

¹⁷ Š. Šutaj, *Mad'arská menšina na Slovensku v rokoch...*, *op.cit.*, s. 140-141.

¹⁸ Š. Šutaj, *Mad'arská menšina na Slovensku v 20...*, *op.cit.*, s. 95.

¹⁹ J. Bobák, *op.cit.*, s. 178.

²⁰ E. Irmanová, *Mad'arská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska a Mad'arska po roce 1989*, Albis International, Ústí nad Labem 2005, s. 235.

²¹ J. Zvara, *op.cit.*, s. 157.

²² S. Gabzdilová, *Diskriminácia nemeckého a mad'arského obyvateľstva na Slovensku po druhej svetovej vojne v oblasti školstva a v zdelania*, Slovak Academy of Sciences in Kosice, <http://www.saske.sk/cas/archiv/2-98/gabdz.html> dostęp 12.12.2015.

²³ Cytat za: J. Zvara, *op.cit.*, s. 181 (tłumaczenie własne z języka słowackiego).

bowiem Węgrom wstępowania do tego stowarzyszenia i robiła im trudności w ich aktywności. W licznych powiatach uniemożliwiano resłowakizantom udział w tej organizacji choć już w styczniu 1950 roku KC KPS twierdził, że występuje ostro przeciwko tego typu naciskom. CSEMADOK nie cieszył się również pełnym zaufaniem samych Madziarów. Jego członków i działaczy część ludności węgierskiej nazywała „zdrajcami”, „państwowymi” bądź „zczeszczonymi” Węgrami²⁴.

KPS miała zamiar wykorzystać stowarzyszenie do rozwiązania węgierskiej kwestii poprzez klasowe podejście. Wkrótce jednak natrafiono na etniczną jedność Węgrów na Słowacji, których jawnie popierał Rákosi. Pradze taki stan rzeczy zaczął szybko odpowiadać. Grając madziarską kartą mogła ona zajmować pozycję obrońcy bądź arbitra – zależało to od tego czy „sznur na słowackim karku trzeba było poluzować czy zacisnąć”²⁵. Bobák twierdzi, że Węgrzy bardzo szybko pogodzili się i zaakceptowali swój udział w antysłowackiej polityce. Madziarska mniejszość dostała prawa przysługujące narodowi i tym samym rosła jej samoświadomość, co przejawiało się przede wszystkim wysuwaniem żądań wobec Słowaków. Już we wrześniu 1949 roku jeden ze słowackich komunistów otwarcie nazwał poważne ustępstwa jako dalekosiężną kapitulację przed węgierskim nacjonalizmem. Bobák posuwa się nawet do stwierdzenia, iż Węgrzy – członkowie KPS grali podwójną grę na Słowacji. Oficjalnie jawili się jako wojowniczy komuniści i internacjonałiści, ale z drugiej strony dążyli za pośrednictwem Budapesztu do umocnienia węgierskiego narodowego bloku na ziemiach słowackich, czemu sprzyjali również Czesi²⁶.

Słowacy w tym czasie mogli się czuć szczególnie pokrzywdzeni. Jak pisze Zvara madziarska mniejszość miała tylko kulturalne stowarzyszenie, ale na Słowacji przestały pracować instytucje, które dawniej dbały o rozwój słowackiego narodu. W 1951 roku rozwiązano bowiem lokalne oddziały Maticy Slovenskej²⁷. Wywoływało to przekonanie, że Madziarzy posiadają większe prawa niż Słowacy.

Ogólna sytuacja narodowościowa bez wątpienia związana była wtedy z wydarzeniami jakie miały miejsce w szeregach KPS. Komuniści zaczęli wewnątrz swojego stronnictwa szukać wrogów, co było konsekwencją tezy o narastaniu walki klasowej w miarę budowy komunizmu. W 1951 roku odbył się IX Zjazd KPS, który miał się uporać z „burżuazyjnym nacjonalizmem”. W tym kontekście nie wspomniano jednak nic o polityce czechosłowackiej wobec mniejszości węgierskiej w latach 1945-48. Już rok wcześniej podczas procesów liderów KPS oskarżonych o „burżuazyjny nacjonalizm” nadmieniono o kwestii madziarskiej, ale tylko w kontekście stosunków międzypaństwowych. Prokurator stwierdził w jednej z mów oskarżycielskich, iż obwiniony dążył do podkopania czechosłowacko-węgierskich relacji, według instrukcji otrzymywanych od Clementisa. Działalność ta miała się szczególnie przejawiać, podczas wymiany obywateli pomiędzy obu krajami²⁸.

W pierwszej połowie 1954 roku Sąd Najwyższy w Bratysławie skazał Gustáva Husáka na dożywocie, przewodniczącego Czechosłowackiej Komisji Przesiedleńczej, Daniela Okáli’ego na 18 lat, a Ladislava Novomeský’ego na 10 lat więzienia. Według Marko i Martinický’ego w tym czasie rozpowszechniona była opinia, że proces inspirował komunistyczny przywódca Węgier, Rákosi, który poprzez swoje wpływy u Józefa Stalina oraz w Biurze Informacyjnym Partii Komunistycznych i Robotniczych (Kominform), próbował zemścić się za pozbawienie praw Węgrów w powojennej Czechosłowacji²⁹.

Skazanie liderów KPS zbiegło się też z oficjalnym ogłoszeniem końca resłowakizacji. Trzeba wspomnieć, że już spis ludności z 1950 roku pokazał, że ponad 354 tysiące osób narodowości madziarskiej zamieszkuje państwo i był to wzrost w porównaniu z 1948 rokiem o ponad 160 tysięcy³⁰. Jednak te dane nie są do końca miarodajne, gdyż jeszcze wtedy część resłowakizantów nie chciała

²⁴ *Ibidem*, s. 111, 182.

²⁵ Cytat za: J. Bobák, *op.cit.*, s. 144 (tłumaczenie własne z języka słowackiego).

²⁶ *Ibidem*, s. 144-145.

²⁷ J. Zvara, *op.cit.*, s. 87.

²⁸ K. Janics, *Czechoslovak Policy and the Hungarian Minority*, Columbia University Press, New York 1982, s. 154-156.

²⁹ A. Marko, P. Martinický, *Slovensko - maďarské vzťahy: História a súčasnosť vo faktoch*, Signum: Slovenská spoločnosť na obranu demokracie a humanity, Bratislava 1996, s. 35.

³⁰ J. Zvara, *op.cit.*, s. 84, 88-89.

podać się za Węgrów, co wynikało m.in. z postępowania organów odpowiedzialnych za przeprowadzenie spisu³¹.

W 1952 roku Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zostało zobowiązane przez rząd do zwiększenia kadr madziarskich w administracji państwowej. Naciskano, ażeby przedstawiciele władz w kontaktach urzędowych umożliwili posługiwanie się językiem węgierskim. Na terenach zamieszkałych przez ludność madziarską na budynkach państwowych, publicznych oraz gospodarczych pojawiło się oznakowanie w ich ojczystym języku. Ministrowie mieli także zadbać o rozwój regionów zamieszkałych przez węgierską ludność³². Do 1954 roku w Słowackiej Radzie Narodowej zasiadało tylko 2 przedstawiciele mniejszości madziarskiej. Kolejne wybory rozpisane przez komunistów przyniosły jednak znaczną zmianę, gdyż w tym organie na kolejną kadencję dostało się 13 Madziarów, a ich reprezentacja w czechosłowackim Zgromadzeniu Narodowym sięgnęła 9 osób³³. Jak widać władze bardzo dbały o to, aby Węgrzy mieli stosunkowo silną pozycję na różnych szczeblach administracji państwowej i w organach przedstawicielskich.

W 1956 roku przyjęto nową Konstytucję Czechosłowacji, w której po raz pierwszy po zakończeniu II wojny światowej znalazła się wzmianka o mniejszości madziarskiej. Artykuł 2 Ustawy Zasadniczej gwarantował „korzystne warunki dla życia gospodarczego i kulturalnego ludności narodowości węgierskiej i ukraińskiej”³⁴. Dalej poszła kolejna konstytucyjna zmiana w 1960 roku. Podkreślono wtedy pozytywną rolę mniejszości narodowych w państwie. W artykule 20 w części II zapisano, iż „równość wszystkich obywateli bez względu na narodowość i rasę będzie zagwarantowana”. W Konstytucji znalazła się również deklaracja, że „państwo zapewni obywatelom węgierskiej, ukraińskiej i polskiej narodowości każdą możliwość i wszystkie środki potrzebne do edukacji w ich ojczystym języku i ich rozwoju kulturalnego”³⁵. Warto przy okazji wspomnieć, iż jednocześnie wyeliminowano praktycznie wszystkie legislacyjne funkcje SRN, a Słowacji de facto nie traktowano jako całość narodową. W ten sposób ziemie słowackie znalazły się pod przemożnym wpływem Pragi, która rządziła krajem według zasad centralistycznych³⁶. Mogło to wywołać u Słowaków wrażenie, że będą musieli znowu walczyć o zachowanie swojej tożsamości, zagrożonej przez idee czeskich komunistów, wspomaganych przez węgierskich mieszkańców.

Według Janicsa Węgrzy nie do końca byli zadowoleni z zapisów Ustawy Zasadniczej, gdyż jednocześnie nie wprowadzano, wystarczających zmian w ustawodawstwie dotyczącym używania języków mniejszości, a część madziarskich dzieci uczęszczała wciąż do szkół słowackich³⁷. Z drugiej strony Zvara uważa, że szybki rozwój szkolnictwa tej mniejszości w latach 50. przyniósł wiele problemów. Młodzi Węgrzy, zdaniem historyka, w niedostatecznym stopniu opanowywali język słowacki, co w konsekwencji prowadziło do ich upośledzenia w życiu gospodarczym i kulturalnym³⁸.

Kolejny spis ludności w 1961 roku pokazał, iż na Słowacji żyje 519 tysięcy Madziarów. W niektórych powiatach i gminach w porównaniu z 1950 rokiem nastąpił wzrost liczebności osób tej narodowości nawet o 100-400%. Jednocześnie w przypadku Ukraińców, Niemców i Polaków uwidoczniła się tendencja spadkowa. Stworzyło to u Słowaków przekonanie, iż Węgrzy jako jedyni nie ulegają asymilacji, a przyczyn tego upatrywano m.in. w dotychczasowej polityce narodowościowej wobec nich. Zvara jest zdania, iż nie ulegali oni wpływom słowackim z powodu swojego sposobu osiedlenia – od ojczystego kraju dzieliła ich tylko granica państwowa, a większość ludności tej narodowości pracowała w rolnictwie³⁹ (według Janicsa w tym czasie z rolnictwa utrzymywało się 40%

³¹ E. Irmanová, *op.cit.*, s. 234.

³² S. Gabzdilová-Olejníková, *op.cit.*, s. 179.

³³ J. Zvara, *op.cit.*, s. 118-119.

³⁴ Cytat za: K. Janics, *op.cit.*, s. 168 (tłumaczenie własne z języka angielskiego).

³⁵ Cytat za: F. Wagner, *The Nationality Problem in Czechoslovakia After World War II*, [w:] F. Wagner (red.), *Toward a New Central Europe*, Danubian Press, Inc., Astor Park, Florida 1970, s. 342 (tłumaczenie własne z języka angielskiego). Książka jest dostępna on-line w węgierskiej bibliotece internetowej, Corvinus Library, pod adresem:

<http://www.hungarianhistory.com/lib/wagner/wagner00.htm>.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ K. Janics, *op.cit.*, s. 168.

³⁸ J. Zvara, *op.cit.*, s. 152-153.

³⁹ *Ibidem*, s. 89.

Węgrów – dla niego jest to dowód na to, że w okresie przyspieszonej industrializacji nie można było też mówić o równości w sferze gospodarczej⁴⁰).

Śmierć Stalina i XX zjazd Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego nie zapoczątkowały w szeregach KPCz jakiś głębszych zmian. Spowodowane to było obawami najwyższego kierownictwa, które brało czynny udział w represjach i przygotowaniach pokazowych procesów. Próby przebudowy dotychczasowego życia politycznego mogły pozbawić władzy członków skompromitowanego aparatu. W 1956 roku ograniczono się tylko do stwierdzenia, iż w latach ubiegłych miały miejsce „fakty naruszenia prawa”, nie podjęto żadnej dyskusji na ten temat. Dopiero groźba izolacji państwa w bloku komunistycznym zmobilizowała liderów komunistycznych do przeprowadzenia kontrolowanej liberalizacji. W 1961 roku ogłoszono walkę z „kultem jednostki”, a następnego roku przyniósł powołanie komisji, która miała zbadać okoliczności procesów z lat 1948-54. Wyniki jej pracy zostały podane opinii publicznej, co ośmieliło społeczeństwo do otwartej dyskusji na trudne tematy⁴¹.

Poddano ocenie też dotychczasową politykę narodowościową KPCz wobec mniejszości węgierskiej. W 1963 roku partia przygotowała specjalną rezolucję w kwestii postępowania wobec Węgrów zaraz po wojnie. Potępiono w niej sposób w jaki przeprowadzono wymianę obywateli między Czechosłowacją a Węgrami, resłowakizację, jak i nabór siły roboczej do pracy w Czechach. Stwierdzono, że w latach 1945-48 doszło do błędów w polityce narodowościowej i przejawów antywęgierskiego nacjonalizmu obecnych także wewnątrz partii. Jednocześnie zaznaczono, iż przyjęcie wówczas takiego stanowiska przez komunistów nie było wyłącznie wywołane interesem KPS bądź tzw. grupy antypaństwowych „burżuazyjnych nacjonalistów”, ale chodziło o sprawę istotną dla KPCz i całego kraju⁴².

Zmiany polityczne przyniosły jednocześnie liberalizację życia intelektualnego. Zaczęto podejmować trudne tematy. W 1965 roku, poeta Vladimír Mináč wydał swój esej „*Tu żyje naród*”. Autor spojrzął na stosunki słowacko-węgierskie przez pryzmat wspólnego współżycia, szczególnie w XIX w. Po 1948 roku unikano raczej drażliwych kwestii, nawet tych z odleglejszej historii, gdyż obowiązywała zasada proletariackiego internacjonalizmu. Mináč nawiązał do trwałego obrazu wzajemnych relacji jaki funkcjonuje w umysłach Słowaków. Stereotyp słowackiej nędzy, plebejskości, niehistoryczności przeciwstawił stereotypowi pańskich, arystokratycznych, wyniosłych i historycznych Madziarów. Węgrów przedstawił poza tym jako groźnych, historycznych nieprzyjaciół, których naród słowacki wręcz mitologicznie nienawidzi. Naturalnie Mináč nie był odkrywcą tego sposobu myślenia. Narodowym aksjomatem według Mináča, jest to, że „*Węgrzy stanowią o losie polityki słowackiej. Jeśli polityka słowacka była uzależniona to zwłaszcza od Węgrów*”. Stwierdził on też, że ruch polityczny Słowaków „*był tylko negatywnym krokiem węgierskiego [...]*”, a „*stosunek do Węgrów kreował nie tylko nasze dzieje narodowe, ale również świadomość narodową, czy też jego duszę. Przez wiele dziesięcioleci istnieliśmy przede wszystkim dzięki temu, iż odbijaliśmy się od Węgrów, że się nie poddawaliśmy, że byliśmy obok nich i przeciwko nim; stanowiło to papiererek lakmusowy naszego być albo nie być*”⁴³. Tak ostre stwierdzenia nie znalazły się już w kolejnym wydaniu w latach 70. - autor bynajmniej nie zmienił swoich poglądów, ale musiał się liczyć z cenzurą.

Mináč przyznał jednak, że w swoich osądach nie jest obiektywny, a to z powodu doświadczeń życiowych, gdyż widział irredentyzm w praktyce. Twórczość tego pisarza w okresie liberalizacji życia kulturalnego dowodzi temu, że ideologia głoszona przez komunistów wcale nie powodowała zbliżenia między narodami, które w wyniku wydarzeń historycznych odczuwały wobec siebie niechęć. System socjalistyczny sztucznie wyciszał tylko problemy, a stereotypy żyły nadal swoim życiem. W wyniku braku otwartej dyskusji wcale nie znikły one ze świadomości ludzkiej, raczej wprost przeciwnie – mogły powodować więcej nieporozumień.

Jednak to Juraj Zvara w 1964 roku rozpoczął dyskusję na temat powojennych prób rozwiązania kwestii madziarskiej. Słowacki historyk przełamał w ten sposób powszechne milczenie,

⁴⁰ K. Janics, *op.cit.*, s. 168.

⁴¹ Z. Zblewski, *Czechosłowacja*, [w:] A. Patek, J. Rydel, J. J. Węc, *Najnowsza historia świata 1945-1995*, t. II, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1997, s. 62-67.

⁴² J. Zvara, *op.cit.*, s. 75-76.

⁴³ V. Mináč, *Tu żyje naród*, [w:] R. Chmel (red.), *Kwestia słowacka w XX wieku*, Greg, Gliwice 2002, s. 379.

gdyż do tej pory sprawa ta stanowiła tabu. Słowak starał się wypracować kompromis między spojrzeniem nacjonalistycznym i marksistowskim. Zvara przyznał, iż w latach 1945-48 popełniono pewne błędy, ale jednocześnie usprawiedliwił je sytuacją wewnętrzną (wizją państwa Beneša) oraz czynnikami zewnętrznymi (zagrożeniem ze strony Węgier)⁴⁴. Publikacje Zvary zawierały elementy samokrytycyzmu, co było czymś całkiem nowym w nauce słowackiej.

W 1967 roku społeczeństwo z coraz większą niechęcią odnosiło się do ekipy, sprawującej władzę. Wewnątrz KPCz ujawniła się wyraźna opozycja, która oczekiwała zmian. Partia zaczęła przyglądać się tendencjom rozwoju stosunków narodowościowych w Czechosłowacji. Zastanawiano się nad sformułowaniem nowych zasad polityki wobec mniejszości. Zamierzano opracować zbiór norm, które miały chronić mniejszości i zabezpieczać właściwe relacje między Czechami i Słowakami, a przedstawicielami innych narodów żyjących w państwie. W regionach mieszanych miejsca w administracji planowano obsadzać według klucza respektującego interesy wszystkich narodowości. Państwowe organizacje miałyby z większą troską dbać o rozwój kultury i języka mniejszości. Zamierzano zapoczątkować procesy, które sprzyjałyby ogólnemu zbliżeniu między obywatelami czechosłowackimi bez względu na ich pochodzenie. Społeczeństwo miało być prawidłowo informowane o problemach mniejszości, a władze poprzez działania polityczne i edukacyjne zapobiegać postawom etnocentrycznym w szeregach narodowości, zamieszkujących kraj⁴⁵.

Jednak CSEMADOK, który chciał reprezentować interesy Madziarów, nie tylko w zakresie kultury, przed styczniem 1968 roku nigdy nie zdecydował się na samowolne przedstawienie swoich propozycji. Zawsze musiał występować za pośrednictwem KPCz bądź SRN – inna droga wyrażania nawet tylko opinii uznawana była za nielegalną oraz mogła zostać odczytana jako przejaw nacjonalizmu. Dopiero w marcu tego roku organizacja ta wystąpiła oficjalnie, przyjmując rezolucję, którą następnie ogłoszono w prasie (bez zgody czy nawet konsultacji z komunistycznymi władzami)⁴⁶. CSEMADOK poparł proces demokratyzacji w Czechosłowacji, ale w jego ramach chciał rozwiązać również problemy związane z położeniem mniejszości narodowych. Węgrzy proponowali przyjęcie odpowiedniego ustawodawstwa, regulującego ich status. Miało się w nim znaleźć stwierdzenie, że mniejszości stanowią niepodzielną część Czechosłowacji i nie istnieją wyłącznie jako zbiór jednostek, ale tworzą specyficzne etniczne całości. Z tego powodu Madziarzy oczekiwali powołania organów politycznych, które reprezentowałyby ich interesy. Spodziewali się także lepszego zaspokajania potrzeb kulturalnych i gospodarczych mniejszości. CSEMADOK proponował reformę administracyjną – miano zmienić granice powiatów na południu Słowacji tak, aby były one bardziej „jednorodne”. Poza tym zwrócił uwagę na kwestię szkolnictwa oraz kultury, sugerując ustanowienie w pewnym stopniu kulturalnej autonomii. Wystąpienie madziarskiego związku było według Zvary szokiem dla społeczeństwa słowackiego. Jego rezolucję traktowano jako przejaw węgierskiego panoszenia się. Liderów CSEMADOK-u oskarżano niemal o irredentyzm i rozbijanie państwa. Jak pisze słowacki historyk istotną rolę odegrał tu obraz Czechosłowacji sprzed Monachium – częściowo być może już zmitologizowany⁴⁷.

Węgierscy przedstawiciele mieli nadzieję, że ich propozycje spotkają się z pewną aprobatą. Tym bardziej, że na początku kwietnia KC KPCz przyjął program działań, w którym, według Janicsa uznano kolektywne prawa mniejszości. Dokument zadeklarował również konieczność „ustanowienia konstytucyjnych, prawnych gwarancji, zupełnej i prawdziwej politycznej, gospodarczej oraz kulturalnej równości”⁴⁸, jak też „zapewnienia aktywnego udziału narodowości w życiu publicznym, w duchu równości praw według zasady, że mają one prawo do niezależności i samorządności w prowincjach, gdzie zamieszkują”⁴⁹. Według madziarskiego historyka była to obietnica autonomii.

Jednak w sierpniu 1968 roku do Czechosłowacji wkroczyły wojska Układu Warszawskiego. Nastąpił wtedy odwrót z drogi reform, a nowe władze zaczęły realizować program tzw. normalizacji,

⁴⁴ S. Kostya, *Northern Hungary. A historical study of the Czechoslovak Republic*, Associated Hungarian Teachers, Toronto 1992, s. 169-170.

⁴⁵ J. Zvara, *op.cit.*, s. 185-187.

⁴⁶ Š. Šutaj, *Maďarská menšina na Slovensku v 20...*, *op.cit.*, s. 281.

⁴⁷ J. Zvara, *op.cit.*, s. 185-187.

⁴⁸ Cytat za: K. Janics, *op.cit.*, s. 170 (tłumaczenie własne z języka angielskiego).

⁴⁹ *Ibidem*.

mający na celu przywrócić stare porządki. Aby zachować pozory kontynuowania niektórych reform postanowiono uchwalić nową ustawę konstytucyjną, w wyniku której kraj stał się federacją czesko-słowacką⁵⁰. Pierwotnie parlament przyjął, że w tym dokumencie zostaną zagwarantowane kolektywne prawa mniejszości poprzez słowa: „*CSSR jest wspólnym państwem czeskiego i słowackiego narodu oraz tych mniejszości, które żyją na jego terytorium*”⁵¹. Ta wersja została w ostatniej chwili zmieniona, wykreślono z niej słowo „mniejszości” (zastąpiono je wyrazem „narodowości”). Zdaniem Zvary przyjęte zapisy uznały mniejszości za państwowotwórcze całości, które aktywnie uczestniczą w budowie państwa i uznają go za swój. Zagwarantowano im oprócz praw indywidualnych, również te kolektywne. Mniejszości miały prawnie zapewnione nauczanie w swoim języku, rozwój własnej kultury. Ich członkowie w niektórych rejonach mogli posługiwać się ojczystą mową w kontaktach urzędowych⁵². Troszkę inną opinię na ten temat wyraża Janics stwierdzając, iż prawa mniejszości zredukowano do poziomu indywidualnych obywateli⁵³.

Po ogłoszeniu federacyjnego ustroju przewodniczący CSEMADOK-u László Dobos stał się ministrem we władzach Słowacji. Według Słowaków przedstawiciele związku nadal wysuwali polityczne żądania, z których część miała ekstremistyczny charakter, gdyż ich spełnienie oznaczałoby zwiększenie praw mniejszości kosztem innych obywateli. Zdaniem Słowaków już wtedy Madziarzy dążyli do autonomii, a świadczyć o tym miały formułowane propozycje⁵⁴.

Jak pisze Janics, mimo niezadawalających zapisów konstytucyjnych Węgrzy mieli wciąż nadzieję na nastanie nowej ery w polityce narodowościowej państwa. W ustanowionej SRN Węgrzy posiadali silną reprezentację – na 28 członków, 9 ich przedstawicieli (zasiadło w niej również 4 Ukraińców). Jednak historyk twierdzi, że złudzenia prysły już po 3 latach. Według niego Słowacy nie tylko dążyli do zdławienia nadziei reform, ale poza tym wprowadzili politykę narodowościową, która stała w sprzeczności z zapisami Konstytucji. Od 1968 roku CSEMADOK próbował spełniać nowe role w społeczności madziarskiej. W 1971 roku organizacja ta została pozbawiona konstytucyjnie zagwarantowanych funkcji. CSEMADOK nie mógł już funkcjonować jako stowarzyszenie kulturalno-społeczne, a jego aktywność została ograniczona tylko do kwestii kultury w niepełnym zakresie. CSEMADOK nie mógł od tej pory spełniać roli reprezentanta kolektywnych interesów mniejszości. Madziarzy w takiej sytuacji musieli zapomnieć o swoich planach, gdyż wcześniej planowali, iż związek stanie się inicjatorem badań dotyczących mniejszości, wypełniając tym samym lukę w życiu kulturalnym, która istniała w wyniku braku instytucji edukacyjnej na odpowiednim poziomie. Janics uważa, że mniejszość, aby istnieć musi posiadać samoświadomość budowaną na wiedzy o sobie i kulturze, co jest podstawą do obrony własnych interesów⁵⁵.

Słowacy na takie skargi reagują z rozdrażnieniem. Marko i Martinický piszą, że w 1970 roku w rejonach narodowościowo niejednorodnych rozpoczęły się czystki, które dotknęły przede wszystkim działaczy Maticy Slovenskej (w 1968 roku wznowiono jej dawną działalność). Trzy lata później władze komunistyczne rozwiązały bazę członkowską tej organizacji, a w tym czasie CSEMADOK działał nadal⁵⁶. Mogło to wywołać wrażenie, iż Madziarzy cieszyli się wówczas specjalnymi względami w Pradze.

Janics skarży się jednak, iż w tym samym okresie, tzn. w 1970 roku zapoczątkowano kampanię prasową przeciwko ustanowieniu samorządu mniejszości. Argumentowano w niej, że w społeczeństwie socjalistycznym tylko międzynarodowa klasa robotnicza jest upoważniona do obrony własnych interesów⁵⁷.

W latach 70. dochodzi do pewnego odprężenia między blokiem wschodnim a zachodnim. W wyniku tego przedstawiciele państw, reprezentujący państwa z obu obozów podpisali w sierpniu 1975 roku Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Jego część trzecia mówiła,

⁵⁰ Z. Zblewski, *op.cit.*, s. 66.

⁵¹ Cytat za: P. Frič, *Politické aspekty formovania problému maďarskej menšiny na Slovensku*, w: P. Frič, F. Gál, P. Hunčík, *Maďarská menšina na Slovensku*, EGEM, Praha 1993, s. 27 (tłumaczenie własne z języka czeskiego).

⁵² J. Zvara, *Maďarská menšina...*, *op.cit.*, s. 100-102.

⁵³ K. Janics, *The Hungarians of Slovakia...*, *op.cit.*, s. 170.

⁵⁴ A. Marko, P. Martinický, *op.cit.*, s. 40-41.

⁵⁵ K. Janics, *op.cit.*, s. 170-171.

⁵⁶ A. Marko, P. Martinický, *op.cit.*, s. 36.

⁵⁷ K. Janics, *op.cit.*, s. 171.

iz sygnatariusze zobowiązani są respektować podstawowe zasady ochrony praw i wolności człowieka. W krajach socjalistycznych mimo to stosowano nadal represje wobec osób występujących przeciwko systemowi. Postanowienia z Helsinek zainspirowały jednak dysydentów do zakładania ruchów o charakterze opozycyjnym⁵⁸.

Dotyczyło to również mniejszości madziarskiej. Jej przedstawiciele nie mogąc w pełni legalnie walczyć o prawa dla swojej społeczności postanowili powołać w 1978 roku nieformalną grupę o nazwie Komitet Obrony Praw Mniejszości Węgierskiej w Czechosłowacji. Postawiła sobie ona za cel dokumentować przypadki łamania konstytucyjnych praw. Madziarscy działacze piętnowali przejawy dyskryminacji mniejszości oraz tendencji prowadzących do asymilacji. Jeden z czołowych przywódców grupy, Miklós Duray, w 1979 roku nawiązał kontakt z Kartą 77, a cztery lata później znalazł się wśród jej sygnatariuszy. Od początku swojej działalności Komitet kierował do najwyższych przedstawicieli rządowych i partyjnych, skargi, w których krytykował próby reform słowackiego szkolnictwa⁵⁹. Jednak liderzy Komunistycznej Partii Słowacji niejednokrotnie (w 1979, 1981 i 1984 roku) starali się przekształcić szkoły z wykładowym językiem węgierskim w placówki dwujęzyczne, z dominującym słowackim. Planów tych nie udało się w pełni zrealizować, ale w relacjach między madziarskimi i słowackimi dysydentami, działającymi na południu kraju, dało się wyczuć napięcie⁶⁰.

Janics uważa, że podczas spisu powszechnego w 1980 roku wielu Węgrów obawiało się przyznać do swojej narodowości. W tym okresie też dało się zauważyć spadek liczby dzieci uczęszczających do szkół podstawowych, co według niego było efektem reformy szkolnictwa w latach 70. Historyk twierdzi nawet, iż 35% dzieci madziarskich w wieku przedszkolnym musiało rozpoczynać swoją edukację w środowisku słowackim.

Komitet Obrony Praw Mniejszości Węgierskiej w Czechosłowacji kontynuował swoją działalność również w latach 80. Na początku tego dziesięciolecia grupa przygotowała obszerne memorandum na temat sytuacji Węgrów. Został on przesłany następnie organizacji broniącej praw mniejszości z siedzibą w Londynie. Napisano w nim m.in., że interwencja Układu Warszawskiego doprowadziła do przejścia władzy na Słowacji przez słowackich nacjonalistów zorientowanych na Moskwę. Od momentu wprowadzenia systemu federacyjnego, według Madziarów, celem rządu w Bratysławie była likwidacja mniejszości. Asymilacja miała się przejawiać poprzez zmuszanie członków mniejszości węgierskiej do przemieszczania się wewnątrz kraju w poszukiwaniu pracy, której brakowało na południu Słowacji. W wyniku takich działań pojawił się fenomen mieszanych małżeństw, które osłabiły przywiązanie Węgrów do ich korzeni. W dokumencie stwierdzono także, że Słowacy dążą do wyeliminowania madziarskiej inteligencji i klasy średniej poprzez ograniczanie praw mniejszości w szkolnictwie. Skarżono się, że Węgrzy nawet pomiędzy sobą w pracy nie mają prawa posługiwać się ojczystym językiem, a cała społeczność nie ma właściwej reprezentacji politycznej, gdyż nie może się zrzęcać (rola CSEMADOK-u zmarginalizowano wykluczając go z Frontu Narodowego w okresie tzw. normalizacji)⁶¹.

Trzeba w tym miejscu wspomnieć, iż bardzo ważną rolę w pracach Komitetu odgrywał Miklós Duray, dawniej członek CMADOK-u. Był on autorem większości dokumentów opublikowanych przez tą grupę. Na początku lat 80. wydał w Stanach Zjednoczonych dwie książki – „*Kutyaszorító I.*” i „*Tegnap alighanem bolondgombát etettek velünk*”. Według Marko i Martinický’ego w pierwszej z nich Duray twierdził, że Słowacy są nacjonalistami, prymitywnymi i ograniczonymi politycznie. Węgier wyraził się natomiast pozytywnie na temat zmiany granic w 1938 roku, dodając, że jeszcze w latach 50. na Słowacji mile wspomniano to wydarzenie. Madziarski dysydent uważał też, iż Maticę Slovenską w drugiej połowie XIX wieku władze węgierskie zlikwidowały z powodu szerszenia propagandy panslawistycznej. Dla słowackich historyków tego typu stwierdzenia opublikowane w książce Duray’a są krzywdzące oraz świadczą o tym, że Węgier uważa się za przedstawiciela lepszego narodu⁶².

⁵⁸ Por. J. J. Węc, *Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie*, [w:] A. Patek, J. Rydel, J. J. Węc, *op.cit.*, s. 165-169.

⁵⁹ E. Irmanová, *op.cit.*, s. 239.

⁶⁰ J. Marušiak, *The Normalisation Regime and its Impact on Slovak Domestic Policy after 1970*, [w:] L. Cashman, *1948 and 1968 - Dramatic Milestones in Czech and Slovak History*, Routledge, Abingdon 2010, s. 173-174.

⁶¹ K. Janics, *op.cit.*, s. 175-190.

⁶² A. Marko, P. Martinický, *op.cit.*, s. 41-42.

W latach 1982-1984 na podstawie wyroków sądowych ten czołowy madziarski dysydent był więziony. Skazano go za podburzanie opinii publicznej i działalność przeciwko państwu. Podczas procesów solidarność z nim okazali amerykańscy i węgierscy pisarze oraz czechosłowaccy intelektualiści, walczący o prawa człowieka⁶³. Zdaniem w/w Marko i Martinický'ego Duray szerzył nieprawdę o krzywdach Madziarów na Słowacji, a wspominając o jego uwięzieniu zaznaczają, iż była to także konsekwencja wydania dwóch książek w USA. Można z tego wnioskować, że uznają postępowanie karne przeciwko Węgrowi za w pewnym stopniu uzasadnione. Jednak przeciwko przetrzymywaniu dysydenta protestowało Amnesty International oraz amerykańska sekcja PEN Clubu. W 1985 roku Duray opuścił więzienie w wyniku ogłoszonej amnestii⁶⁴. Warto tutaj wspomnieć, że krótko przed jego zwolnieniem Czechosłowację odwiedził minister kultury Węgier⁶⁵.

Na początku 1987 roku w Bratysławie miały miejsce przypadki wandalizmu dokonane na budynkach węgierskich instytucji kulturalnych. Z tej okazji Karta 77 wydała oświadczenie skierowane do władz państwowych. Wyrażono w nim zaniepokojenie z powodu coraz częstszych przejawów nietolerancji wobec Węgrów. W tym czasie dało się bowiem zauważyć przypadki pojawiania się prowokujących sloganów, niszczenia madziarskiego mienia czy obrażania ludzi, którzy na ulicy mówili po węgiersku⁶⁶.

W 1988 roku Duray w wyniku interwencji delegacji amerykańskiej podczas konferencji KBWE w Wiedniu dostał z powrotem paszport, co umożliwiło mu wyjazd na roczny pobyt studyjny na uniwersytecie w Stanach Zjednoczonych⁶⁷.

Jak widać okres rządów komunistycznych nie poprawił słowacko-węgierskich relacji. Można powiedzieć, że przeważała nadal nieufność. Duża część Słowaków uważa, iż po 1948 roku bardzo szybko przywrócono prawa Węgom, aby wykorzystać ich do walki politycznej. Jeden ze słowackich historyków uważa, iż Praga udzieliła Madziarom ponadstandardowych praw, zyskując ich dla idei państwa czechosłowackiego i w ten sposób stali się oni „koniem trojańskim” na Słowacji⁶⁸. Zdaniem Zoltána Pástora uczestniczenie Węgrów w okupacji Czechosłowacji „ożywiło wyraźnie negatywne syndromy we wzajemnych stosunkach Madziarów i Słowaków”⁶⁹.

Natomiast węgierska ludność twierdzi, że komunistyczne państwo nie zapewniało im wszystkich niezbędnych praw potrzebnych do pełnego rozwoju, a zapisy konstytucyjne je gwarantujące były łamane. Tylko w latach 60. przez moment wydawało się, że dojdzie do konstruktywnego dialogu między obiema społecznościami. Jednak interwencja państw socjalistycznych zahamowała próby reform. W Budapeszcie pierwszy rząd Viktora Orbána (1998-2002) wyrażał nawet opinię, że po 1968 roku zaczął się rozwijać słowacki nacjonalizm, który ujawnił się w pełni w następstwie „aksamitnej rewolucji” w 1989 roku⁷⁰.

⁶³ E. Irmanová, *op.cit.*, s. 239-240.

⁶⁴ A. Marko, P. Martinický, *op.cit.*, s. 41-42.

⁶⁵ K. Janics, *op.cit.*, s. 177.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 190.

⁶⁷ E. Irmanová, *op.cit.*, s. 240.

⁶⁸ J. Bobák, *op.cit.*, s. 123.

⁶⁹ Z. Pástor, *Slováci a Maďari po roku 1918*, [w:] M. Ferko (red.), *Slováci a Maďari: Súbor štúdií*, Vydavateľstvo Maticie slovenskej, Martin 1996, s. 62 (tłumaczenie własne z języka słowackiego).

⁷⁰ *The Situation of Hungarians in Slovakia*, Government Office for Hungarian Minorities Abroad, www.htm.hu/jelentesek/situation_slovakia.html dostęp 27.10.2001.